

**המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין
החוג הישראלי לבלשנות ע"ש חיים רוזן**

**תקצירי הרצאות
המפגש השלושים ואחד של החוג**

י"ט בשבט תשע"ה

8 בפברואר 2015

תכנית המפגש

קבלת פנים ורישום	9:15–8:45
ברכות	9:30–9:15
ד"ר רות בורשטיין	
פרופ' זמירה מברך, נשיאת המכללה	
מושב ראשון: פונולוגיה, פונטיקה ומורפולוגיה	11:10–9:30
יו"ר: לאה סביצקי	
ורד זילבר-ורוד, חגית שגיא, נועם אמיר	
ניתוח אקוסטי של מאפייני הטעם הלקסיקלי בעברית	
לבעיית הפונמה § בלשון חז"ל	אריה אולמן
השוואה פונטית בין התנועות בערבית המדוברת בישראל	יהודית רוזנהויז
ובין העברית המדוברת בפי דוברים ילידיים של ערבית	
מלעיל ומלרע בשמות הגינטיליים	נמרוד שתיל
הפסקה	11:30–11:10
מושב שני: סוגיות בחקר השיח	13:10–11:30
חלק א' – יו"ר: אביב אמית	12:20–11:30
גרמטיקליזציה של "כבר" ו"עוד":	חגית שפר
ממשמעות קונספטואלית למשמעות פרוצדורלית	
השוואה בין "אמירה" בעברית לבין מונחים מקבילים בצרפתית	תמר שביב
חלק ב' – יו"ר: קרן דובנוב	13:10–12:20
לתיאור השיחות של המשא ומתן ההלכתי במשנה	רבקה שמש-ריסקין
השאלות במסגרת משא ומתן בין חכמים במשנה	מירב (טובול) כהנא
הפסקת צהריים	14:00–13:10
אספת חברי החוג	14:15–14:00
מושב שלישי: מורפולוגיה, אספקטואליות ומודליות	15:55–14:15
יו"ר: מאיה פרוכטמן	
הבעת הרגליות בפולנית	לאה סביצקי
צירופים ביחסה עקיפה להבעה פרדיקטיבית מודלית	עליזה רישביץ
מה מניע ומה מונע? אילוצים בהתגוונות מורפולוגית	ליאור לקס
הזמנים היחסיים בעברית בת זמננו: הפוסטריור והאנטריור	דני כלב

16:15–15:55 הפסקה

17:35–16:15 מושב רביעי: לשון השירה

יו"ר: תמר סוברן

מיכל שמשי דפוסי היגיון וטיעון בשירי "כוכבים בחוץ"

דפנה פלג מנגנוני פיענוח לחשיפת רובדי משמעות בשיר

יפעל ביסטרי אינטרטקסטואליות, מטפוריקה ומבנים סמנטיים בשירת יעקב ביטון

17:45–17:35 הפסקה

18:10–17:45 מושב חמישי: הרצאת סיום

יו"ר: דורון רובינשטיין

שלומית לנדמן התגבשות מסורת אונומסטית במגזר היהודי במדינת ישראל

על פי נתונים מן השנים 1948–2007

רשימת המשתתפים

האקדמיה ללשון העברית והמכללה האקדמית אחווה	אריה אולמן
אוניברסיטת תל-אביב	נועם אמיר
אוניברסיטת תל-אביב	אביב אמית
המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין	רות בורשטיין
אוניברסיטת תל-אביב	יפעל ביסטרי
האקדמיה ללשון העברית והמכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין	קרן דובנוב
האוניברסיטה הפתוחה	ורד זילבר-ורוד
אוניברסיטת בר-אילן	מירב (טובול) כהנא
אוניברסיטת תל-אביב	דני כלב
המכללה האקדמית אחווה	שלומית לנדמן
אוניברסיטת בר-אילן ואורנים – המכללה האקדמית לחינוך	ליאור לקס
נשיאת המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין	זמירה מברך
האוניברסיטה העברית בירושלים	לאה סביצקי
אוניברסיטת תל-אביב	תמר סוברן
אוניברסיטת תל-אביב	דפנה פלג
אוניברסיטת בר-אילן ומכללת לוינסקי לחינוך	מאיה פרוכטמן
האקדמיה ללשון העברית והמכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין	דורון רובינשטיין
סוונטק בע"מ חיפה והטכניון מ.ט.ל. חיפה	יהודית רוזנהויז
מכללת לוינסקי לחינוך	עליזה רישביץ
אוניברסיטת תל-אביב	תמר שביב
אוניברסיטת תל-אביב	חגית שגיא
אוניברסיטת בר-אילן	רבקה שמש-ריסקין
אוניברסיטת תל-אביב	מיכל שמשי
המכללה האקדמית בית-ברל	חגית שפר
המכללה האקדמית צפת	נמרוד שתיל

חברי הוועדה המארגנת

רות בורשטיין
קרן דובנוב
דורון רובינשטיין

ניתוח אקוסטי של מאפייני הטעם הלקסיקלי בעברית

טעם לקסיקלי הוא תופעה פרוזודית בשפה המדוברת, שתפקידה במקרים רבים לאפשר הבחנה של המאזין בין מילים בעלות רצף סגמנטלי זהה (Cutler, 2005). בתהליך רכישת השפה הטעם הלקסיקלי תורם לתהליכי תיחום ובידול בין מילים (McQueen and Cutler, 2010). סקירות על העברית מציינות את קיום הטעם הלקסיקלי כמאפיין פונולוגי (בין היתר, Cohen and Ussishkin, 2013), אולם התכונות האקוסטיות שמאפיינות הברה מוטעמת לעומת הברה שאינה מוטעמת, טרם נבחנו בעברית המדוברת בצורה מקיפה וקוהרנטית. חשיבותו של הניתוח האקוסטי נעוצה בכך שהוא משקף את גל הקול, כלומר את מימוש ההטעמה הלקסיקלית בפי הדובר. במחקר הנוכחי נבחנו המאפיינים האקוסטיים בהפקות של 34 זוגות מילים דו-הברתיות, שהניגוד הפונולוגי היחיד ביניהן היה שאחת מהן מוטעמת מלרע והאחרת מוטעמת מלעיל. המילים שובצו ב-68 משפטים שקראו בקול 30 דוברי עברית שפת-אם (17 נשים ו-13 גברים). שלושה סמנים (cues) פרוזודיים נבדקו במחקר: משך התנועות, התדירות היסודית (f_0) הממוצעת בתנועות והעצמה (intensity) הממוצעת בתנועות. ההשוואה נערכה בתוך המילה, בין שתי ההברות הסמוכות, המוטעמת וזו שאינה מוטעמת. השוואה נוספת נערכה בין מילים, בעבור ההברות הזוהות מבחינת הרכב הפונמות שלהן, אך שונות מבחינת קיום הטעם בהן.

כל ההקלטות סומנו סימון ידני של גבולות התנועות וההברות, וכן תיקון מבוקר של עקומות התדירות היסודית. אחר כך חולצו המאפיינים האקוסטיים הגולמיים, ונערכו ניתוחים סטטיסטיים למציאת הבדלים מובהקים במאפיינים אלה בין תנועות מוטעמות ובלתי מוטעמות. הממצאים מראים כי משך התנועה ועצמת התנועה הם סמנים אקוסטיים בהבחנה בתוך מילה בין תנועה מוטעמת לתנועה שאינה מוטעמת. לעומת זאת מדידות התדירות היסודית חשפו כי סמן פרוזודי זה אינו משתתף כמו שני האחרים במימוש הטעם הלקסיקלי בתוך מילה, אך כן נמצאו הבדלים משמעותיים בתדר היסודי בהשוואה בין-מילים שתנועותיהן זהות. נמצא כי יש תמיד עלייה בתדירות היסודית בין ההברה הראשונה להברה השנייה במילה, בין אם בהטעמת מלעיל ובין אם בהטעמת מלרע. כמו כן נמצא כי התדירות היסודית הממוצעת בשתי הברות המלעיל, גבוהה יותר משתי הברות המלרע בצורה משמעותית.

במדידות המשך, נמצא כי תנועות מוטעמות ארוכות בצורה משמעותית (ב-35% עד 42%) מתנועות שאינן מוטעמות. עוד נמצא כי המשך הממוצע של מילים בהטעמת מלעיל אינו שונה מהמשך של מילים בהטעמת מלרע, לעומת הבדל משמעותי במשך התנועות בין הברות מוטעמות ללא מוטעמות. ייתכן שיש לשייך את הממצא הזה למבנה ההברות במילים הנתונות.

המחקר הנוכחי חושף כי ההטעמה הלקסיקלית בעברית המדוברת לאו דווקא ממומשת באמצעות סמן פרוזודי יחיד, אלא היא פרי שילוב של סמנים אחדים. זאת ועוד, מסתמן כי שלא כבאנגלית שיש בה הבדלי אורך פונולוגיים בין תנועות, ומחקרים הוכיחו שהיא משתמשת בתדירות היסודית כסמן עיקרי להטעמה לקסיקלית (Lieberman, 1960), בעברית, שאין בה הבדלי אורך פונולוגיים בין תנועות, הטעם הלקסיקלי מבוצע בסמן האקוסטי שנחשב בולט מבחינה תפיסתית – משך ההברה.

- Cohen, E. G., and A. Ussishkin. 2013. "Stress: Modern Hebrew". In: G. Kahn (ed.). *Encyclopaedia of Hebrew Language and Linguistics (EHLL)*. Leiden and Boston: Brill. 979–981.
- Cutler, A. 2005. "Lexical Stress". In: David B. Pisoni, and Robert E. Remez (eds.). *The Handbook of Speech Perception*. Blackwell Publishing.
- Lieberman, P. 1960. "Some acoustic correlates of word stress in American English". *Journal of the Acoustical Society of America* 32 (4). 451–454.
- McQueen, J. M., and A. Cutler. 2010. "Cognitive process in speech perception". In: W. J. Hardcastle, J. Laver, and F. E. Gibbon (eds.). *The Handbook of Phonetic Sciences*. West Sussex: Wiley-Blackwell. 489–520.

לבעיית הפונמה § בלשון חז"ל

שאלת מחקרנו היא מה היה טיב הגיית הפונמה § בעברית ובארמית של תקופת המשנה והתלמוד. אפשר להצביע על דוגמאות רבות הדורשות עיון שבהן ההגה s ההיסטורי מיוצג באות ש. השתייכותן לסוגי ספרות שונים ולזמנים שונים מראה שהתופעה הייתה רווחת בכל רובדי הלשון והחזיקה מעמד לאורך זמן: ספר בן-סירא, מגילות ים המלח, תעודות מדבר יהודה, ספרות חז"ל. תופעות דומות נמצאות ב"אונומסטיקון" של אוסביוס, בכתבי היירונימוס, בשמות מקומות בארץ ישראל, בפיוטי הקליר ובהגיית העברית בפי יהודי אירופה בימי הביניים. גם בפיניקית ובפונית מתועד ייצוג ההגה s באות ש. יש גם תופעות הפוכות – ייצוג ההגה § באות ס (מגילות ים המלח, תעודות מדבר יהודה, ספרות חז"ל), אם כי התופעות האלה מעטות. מצאנו מקור נוסף לדיון – דרשות חז"ל ש"משחקות" בחילוף האותיות ש, ש ו-ס:

- במקרא המילה ב-ש – בלשון חכמים ובארמית ארצישראלית ב-ש;
- במקרא ב-ס – בלשון חכמים ב-ש;
- במקרא ב-ש – בלשון חכמים ובארמית ארצישראלית ב-ס;
- במקרא ב-ש – בלשון חכמים ב-ש.

מכל זה משתמע שאותיות ש ו-ס ייצגו בתקופה ההלניסטית והרומית פונמות נפרדות אבל קרובות, יותר קרובות מן הפונמות § ו-s בעברית המקראית שלא התחלפו. מה התקרב למה? מכיוון שדוגמאות ייצוג s ב-ש (והדרשות המשייכות s מקראי ל-ש בלשון חז"ל) רבות ודוגמאות ייצוג § ב-ס (והדרשות המשייכות § מקראי ל-ש ול-ס בלשון חז"ל) מעטות, וגם מכיוון שיש עדויות להגיית ש ארמית קרוב ל-s, נראה שהגיית ש התקרבה להגיית ס ולא להיפך, ו-ש נהגתה בלשון התנאים והאמוראים (ואולי גם בארמית הארצישראלית) כהגה ממוצע בין § ל-s.

רשימת מקורות

אליצור, יואל. תשס"ט. **שמות מקומות קדומים בארץ ישראל השתמרותם וגלגוליהם**. ירושלים.
מור, אורי. תש"ע. **דקדוק העברית של תעודות מדבר יהודה בין המרד הגדול למרד בר-כוכבא**. עבודת דוקטור. באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
קוטשר, יחזקאל. תשל"ז. "לשונן של האיגרות העבריות והארמיות של בר כוסבא ובני דורו, מאמר ראשון: האיגרות הארמיות". בתוך: קוטשר, יחזקאל. **מחקרים בעברית ובארמית**. בעריכת זאב בן-חיים ואחרים. ירושלים. לז-נג [= לשוננו כה (1961). 117–133].
–. תשל"ז. "לשונן של האיגרות העבריות והארמיות של בר כוסבא ובני דורו, מאמר שני: האיגרות העבריות". בתוך: קוטשר, יחזקאל. **מחקרים בעברית ובארמית**. בעריכת זאב בן-חיים ואחרים. ירושלים. נד-עב [= לשוננו כו (1962). 7–23].

השוואה פונטית בין התנועות בערבית המדוברת בישראל ובין העברית המדוברת בפי דוברים ילידיים של ערבית

לעברית המדוברת ולערבית המדוברת בישראל מערכות תנועות שנראית דומות: בשתיהן חמש תנועות קרדינליות: /u, i, e, a, o/ וכן שווא נע. עם זאת, שלא כמו העברית שלנו, הערבית מבחינה באופן פונמי בין תנועות ארוכות לקצרות. גם השווא בערבית נפוץ כתנועת עזר שונה מהתנועה /e/, ואילו בעברית שלנו השווא הנע מבוטא כמו הסגול. גם תפוצת התנועות /e, o/ בערבית איננה משקפת רק פונמות אלא גם אלופונים של התנועות הגבוהות /i, u/ (Amir et al., in press). עם זאת, ערביי ישראל לומדים עברית ומשתמשים בה בחיי היום-יום, בשילוב עברית בערבית בתהליך חילופי קוד (Code Switching) (ברנד, 2014), דבר שיוצר קשר בין השפות בניהם. עובדה זו מעוררת את השאלה, איך משפיעה השפה העברית על שפתם הערבית מבחינה פונטית. השפעה פונטית של שפה אחת על רעותה הוא עניין שנחקר לגבי שפות שונות, והוא נושא הרצאתנו לגבי הקשר בין העברית והערבית.

לבדיקת השאלה הזאת ניתחתי ניתוח פונטי של התנועות במילים בערבית של דוברים שהוקלטו במסגרת עבודתה של ברנד (2014). הדוברים בעבודה זאת היו סטודנטים ממכללת אורנים מארבע עדות בחברה הערבית (דרוזים, בדוים, מוסלמים ונוצרים) מערים וכפרים בצפון הארץ. עבודתה של ברנד לא בדקה את התכונות הפונטיות-האקוסטיות של הדוברים. אולם בבדיקת ההקלטות נמצאו מספר תופעות מעניינות בתנועות בערבית ובעברית בפי הסטודנטים הנבדקים.

הממצאים העיקריים מהמחקר הזה מראים, שהדוברים הערבים אינם מבטאים חלק מהתנועות כמו שהן בעברית (Most et al. 2000), אם כי במקרים אחרים התנועות העבריות נהגו כמו אצל דובר ילידי של עברית. ההקלטות נבדקו באמצעות תכנת ניתוח פונטי-אקוסטי, בעיקר מבחינת הפורמנטים (מעצבי התנועות). הבדלים גדולים נמצאו לגבי שתי התנועות הקדמיות /i, e/ שמשקפות תנועות שכללי תפוצת הגייתן בערבית המדוברת שונים מן הכללים של העברית. בחלק מהמקרים הכללים משפת האם שלהם מועברים לתנועות בעברית. תופעה זו תורמת לתפיסת הדיבור העברי של הדובר הערבי כשונה מדיבורו של דובר העברית הילידי.

כתשובה לשאלות המחקר וכמסקנה מהמחקר, ניתן להציע שהגיית העברית מתבצעת בפי הדוברים הערבים לעתים קרובות לפי המערכת הפונטית של שפת האם שלהם, בהגייה שאיכותה משתנה לפי כישוריו האישיים של הדובר. תופעות דומות נמצאו במחקרים לגבי הגיית אנגלית בפי דוברי ערבית ילידים.

רשימת מקורות

ברנד, שרה. 2014. מעברים משפה לשפה (Code Switching) (ערבית-עברית) בלשונם של סטודנטים דוברי ערבית בישראל: היבטים לשוניים, סוציולוגיים ופסיכולינגוויסטיים. עבודת דוקטור. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.

Amir, N., O. Amir, and J. Rosenhouse (in press, *JASA*). "Colloquial Arabic vowels in Israel: a comparative acoustic study of two dialects".

Most, T., O. Amir, and Y. Tobin. 2000. "The Hebrew vowel system: Raw and normalized acoustic data". *Language and Speech* 43 (3). 295–308.

מלעיל ומלרע בשמות הג'נטיליים – שאלה ותשובה

- א. רקע:** במאמרה "פנים וחוץ בעברית" עסקה שורצולד (תש"ע) בשאלת ההטעמה בשמות הג'נטיליים בעברית בת-ימינו. היא ממיינת אותם לשתי קבוצות:
- א. מלרעיים: רוסי, פולני, ספרדי, תימני, פריזאי וכו'.
- ב. מלעיליים: יפני, בת-ימי, תאילנדי, הודי, כושי וכו'.
- הסיבה להבדל בין הקבוצות אינה מורפו-פונמית. גם ההסבר של הזיקה למקורות, שעל פיו מילים ממוצא מקראי יבוטאו מלרע אינו תופס, שהרי המילה **כושי** היא במקרא מלרעית וכיום מלעילית. הקושיה אינה הגייה בהטעמת מלעיל של קבוצה ב, אלא היא לגבי שמות ממוצא זר בקבוצה א שהטעמתם מלרע כגון רוסי.
- ב. פתרון השאלה:** כבר רוזן (תשט"ז) הציע פתרון נכון לשאלה. הוא ציין כי השמות הנהגים מלרע, מציינים קשר עם עולם התרבות האשכנזי או שהם שמות שצורתם העברית שונה מן הצורה הבין-לאומית (יווני, מצרי וכו'). יוצא אפוא שהגיית השמות מלעיל או מלרע מציינת הבחנה בין עולם המושגים הקרוב לבין עולם המושגים הרחוק יותר.
- ג. פיתוח הרעיון:** הפתרון של רוזן נותן את הכיוון הנכון, אך אינו מסביר מדוע שמות אחדים שצורתם העברית שונה מן הבין-לאומית (הודי, כושי, לבנוני, סורי) נהגים מלעיל. מסון (1987) שכלל את הכללים של רוזן אך לא ענה על כל השאלות.
- ד. ההסבר הפרגמטי:** לשאלה זו יש היבט פרגמטי. הגיית מלרע בשם ג'נטילי מציינת יחס חיובי או יחס של כבוד אל הקבוצה המסומנת בשם, ואילו הגיית מלעיל מציינת יחס שלילי או הפחתה בכבוד. הבחנה זו יכולה להסביר מדוע **ליטאי** נהגה מלרע ו**אוקראיני** מלעיל. מתברר שהמושג **ליטאי** מצוין בקבוצה יהודית פנימית. עניין זה מסביר גם הגיית שמות כגון **כושי**.
- ה. הקבלה טיפולוגית:** כפי שציין רוזן (שם), לתופעה זו, היינו, הבחנה מורפולוגית בין מושג קרוב גיאוגרפית או תרבותית לבין כל השאר, יש מקבילות באנגלית ובצרפתית. שמות שהסתיימו בלטינית בסיומת -ia – מתקצרים באנגלית בשמות ארצות קרובות: Italia > Italy; Germania > Germany לעומת זאת בשמות אחרים לא חלה התקצרות: Lithuania, Romania. בצרפתית השמות הלטיניים שהסתיימו ב- -ania – התקצרו ונוצרה בהם פלטליזציה המסומנת בכתב בצירוף: Allemania > gn; Allemania > Bretagne; Britania > Bretagne; Roumanie > Roumanie.
- ו. ההיבט הדיאכרוני:** במבטא המסורתי והספרדי ציינה הבחנת מלעיל ומלרע הבדל רפרנצילי, לדוגמה, בין לקסמות פועליות שונות שורש, לדוגמה, (rácú) "עברו במהירות" לעומת (racú) "ביקשו". רק אחרי החלטה על קבלת המבטא הספרדי נוצרה בקרב דוברי עברית אשכנזים אפשרות להבחנה. לפיכך יש לקשור את ההבחנה בין שמות ג'נטיליים מלרעיים ומלעיליים לאותן תופעות ולאותה תקופה היסטורית.

רשימת מקורות

רוזן, חיים. תשט"ז. **העברית שלנו: דמותה באור שיטות הבלשנות**. תל-אביב.
שורצולד, אורה. תש"ע. "פנים וחוץ בעברית: בין התפתחויות היסטוריות טבעיות להשפעות זרות".
בתוך: משה בר-אשר וחיים א' כהן (עורכים). **משאת אהרן: מחקרים בלשון מוגשים לאהרן דותן**.
ירושלים. 629–619.

Masson, M. 1987. *Langue et idéologie: les mots étrangers en hébreu modern*. Paris.

גרמטיקליזציה של "כבר" ו"עוד": ממשמעות קונספטואלית למשמעות פרוצדורלית

תוארי הפועל **כבר** ו**עוד** מביעים מספר משמעויות הניתנות לחלוקה למשמעויות קונספטואליות ומשמעויות פרוצדורליות על פי הגדרתה של זיו (2001). דובנוב (תשס"ח) דנה במשמעות הקונספטואלית של **כבר** בעברית הקלאסית ומציעה כי המילה מצביעה על ניגוד זמנים כללי. דיונה במשמעויות הפרוצדורליות מדגים ניגוד אירועים כללי ובסך הכול מוצאת דובנוב גרעין משותף לשני סוגי המשמעויות של "הבלטת ההקבלה בין הצלע שבתחום פעולתה ובין הצלע האחרת" (עמ' 487). סבי (תשס"ט) דן במשמעויות האספקטואליות השונות של **כבר** בקשר לזמנים השונים בעברית. טובין (תשמ"ה) מציע הגדרה באשר לתפקידים האספקטואלי של **כבר** ו**עוד**.

מטרת הרצאה זו להמחיש את ההבדלים בין שני סוגי המשמעויות של **כבר** ו**עוד**: הקונספטואלית, המביעה היבטים אספקטואליים ומבטאת "התייחסות אל טבע הפעולה מבחינת תחילתה, משכה, סיומה, חזרתה, הרגליותה, השלמתה או אי השלמתה" (שורצולד 2003 : 109) והפרוצדורלית, המביעה היסקים פרגמטיים שונים אשר ממלאים תפקיד בהעברת כוונתו של הדובר ומספקת הנחיות כיצד לעבד תוכן קונספטואלי.

נוסף על כך מציגה ההרצאה תפיסה של אופן התפתחות המשמעויות הפרוצדורליות מתוך הקונספטואליות בתהליך הגרמטיקליזציה שעברו **כבר** ו**עוד**. יוצע כי **כבר** החל את דרכו כתואר פועל בעל משמעות קונספטואלית אספקטואלית והמשיך כסמן שיח בעל משמעות פרוצדורלית אשר הרחיב את תפקידו למתן פרשנות מסוימת למבע. משמעויות פרוצדורליות של ניגוד בעברית הקלאסית מפורטות אצל דובנוב. שימוש פרוצדורלי נוסף אפשר למצוא בדוגמה "לא הספקתי להגיע לדואר היום, אשלח את המכתב **כבר** מחר". בדוגמה זו מביע הדובר ויתור כלשהו בהשוואה לאותה דוגמה אשר **כבר** מודגש בה ומביע משמעות אספקטואלית. משמעויות פרוצדורליות של **עוד** אפשר לראות בדוגמאות כגון "אתה **עוד** תשמע ממני", "ואת **עוד** חשבת לעזור לו" ו"אתה **עוד** תשנה את העולם" המביעות איומים, ציפיות והבטחות.

כמו כן תדון ההרצאה בקשר העולה בין ההגדרות המוצעות למשמעויות הקונספטואליות של **כבר** ו**עוד** והמשמעויות הפרוצדורליות הנובעות מהן. את תפקידו של **כבר** האספקטואלי אפשר להגדיר כציין סמיכות רלוונטית ובעלת השלכות של אירוע אחד לאחר. הגדרה זו יכולה לשמש בסיס להתפתחות משמעויות פרוצדורליות של ניגודיות, הפתעה, סתירה או היפוך בין שני אירועים הנוגעים זה לזה. הגדרה זו יכולה גם לשמש בסיס לצמיחת השימוש הפרוצדורלי של ויתור כלשהו. את תפקידו של **עוד**, מגדיר טובין כ"אירוע או מצב פתוחים לשינוי נוסף באם הוא מרחבי, זמני או קיומי" (עמ' 57). משמעויות בסיסיות זו יכולה לשמש מצע להיסקים שצוינו לעיל כיוון שציפיות, הבטחות ואיומים מכילים בתוכם מבט לעתיד. ההרצאה תדון בעדויות לשינוי המשמעות מהקונספטואלית לפרוצדורלית בתהליך הגרמטיקליזציה בכמה מישורים: גמישות רבה יותר במיקום המילה במשפט (כמודגם אצל דובנוב), הגברת הסובייקטיביות מצד הדובר, חיזוק פרגמטי, מספר רב יותר של מתארי הנגה, צמצום ההטעמה וריבוד (layering).

רשימת מקורות

דובנוב, קרן. תשס"ח. "על שימושים לא זמניים של המילה כבר בתחילת המאה העשרים". **לשוננו ע.** 487–479.

זיו, יעל. 2001. "זה בכלל לא 'פשוט': סמני שיח בעברית מדוברת". **בלשנות עברית** 48. 17–29.
טובין, ישי. תשמ"ה. "ניתוח המערכת האספקטואלית של עברית בת-זמננו לפי תורת הסימנים". **דברי הקונגרס העולמי למדעי היהדות**. כרך ט', חטיבה ד', כרך ראשון: העברית ולשונות היהודים. 53–60.

סבי, אלדו. תשס"ט. "כבר". **בלשנות עברית** 61. 43–54.

שורצולד, אורה (רודריג). 2003. **פרקים בתולדות הלשון העברית: החטיבה המודרנית**. יחידות 9–10. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

השוואה בין "אמירה" בעברית לבין מונחים מקבילים בצרפתית

במחקר שערכנו על משמעויותיו הנגזרות של הפועל *dire* בצרפתית, נמצא כי הפועל בהטיות לפי כינויי גוף, זמנים ואופני פעולה שונים, מקבל משמעויות אחרות הרחוקות ממשמעויות המילוליות. משמעויותיו הנגזרות יכולות להביע השערה וסבירות כמו גם הסתייגות מן הנאמר. לעתים הוא בא להדגיש מסרים ולעתים, להביע את הססנותו או אי מחויבותו של הדובר לגבי הנאמר. הפועל *dire* בהטיות מסוימות ובתוך ביטויים מעיד על הססנות וספק מצד הדובר או לחילופין, על ציפייה ותקווה. ניתן לחלק את משמעויותיו הנגזרות של הפועל *dire* לכמה קבוצות: לבעלי משמעות היפותטית, לבעלי משמעות היסקית, לביטויים המבטאים מחאה ודעה או כאלו המצביעים על אידאולוגיה משותפת או שפה מקצועית מאפיינת.

למעשה, בכל פועל רגיל מסתתרת פעולת דיבור כאשר מובנו של הפועל נכלל בשם הפעולה שלו. נגזרת הפועל אפשרית תמיד (Petit et Beacco, 2004). כוונתנו לבחון אם גם בעברית הפועל אמר בהטיות ובהקשרים מסוימים מקבל משמעות אחרת, רחוקה מזו המילולית. נבחן את שם הפעולה אמירה שבו יש משום העברת מסר אם בכתובה ואם באמצעים אחרים, במובחן מפירושו המילולי. המונח אמירה שבו יכול להתפרש באופנים שונים ובדומה ל-*dire* בצרפתית, יכול גם הוא להביע מחשבה, רעיון ורגש, כמו גם דרישה, הוראה והנחיה או לחילופין, בהטיות מסוימות, הוא יכול להצביע על היסוס הדובר או על כוונתו לגבי סבירות הדברים הנאמרים. אנו נוהגים להשתמש באמירה במשפט כמו: ספר שיש בו אמירה; שמלות בעלות אמירה אפנתית. אמירה בשתי הדוגמאות הללו אינה מייצגת את הדיבור הפיזי אלא את המסר.

אסתר בורוכובסקי בר-אבא (תשע"ד) מציינת את היסוד המטפורי של הפועל 'אמר' אשר בא לידי ביטוי בשימושים הפרגמטיים שלו: כשם שהדובר מעביר לנמען רעיון כלשהו, כך דברים שנאמרו עשויים להעביר רעיונות לא-מילוליים אשר נדמה כי משהו משתמע מהם, כמו ביטויים שמטרתם להדגיש או להנהיר את הנאמר: זאת אומרת, מה זה אומר; כלומר; כאמור ועוד. ביטויים דומים להם מוצאים גם בצרפתית: C'est-à-dire; autrement dit; etc.

ניתוח הפעלים יתבסס על תאוריית הרלוונטיות (Sperber and Wilson, 1995; 2004) שהשומע מחפש תמיד את המשמעות שתאפשר לו לפענח את המבע במהירות המרבית, באופן האופטימלי ובמאמץ מינימלי. ככל שהמבע רלוונטי כך ניתן לפענחו במהירות ובקלות.

בשיח בין-אישי הדובר מציג את דבריו כתעלומה שעל השומע לפענחה כשקיימות הנחות מוקדמות שהן חלק בלתי נפרד ממשמעות המבע (Ducrot, 1984). לאחר הפענוח מגיע השלב של הסקת מסקנות על פי הידע שיש לנו על העולם, הכרת כללי השיח המקובלים והבנה זהה של המילים בשפה. בכל מבע מניחים את קיומו של רעיון אשר אותו ניתן להביע באופנים שונים כאשר משמעות אחת נובעת מאחרת, וכאשר ניתן להסיק ממבע אחד לגבי מבע אחר (Ducrot, 1980).

על פי "עקרון שיתוף הפעולה" (Grice, 1957/1991) בתקשורת בין-אישית צריכות להתממש ציפיות דומות שכל בני-השיח מבינים באותו אופן. תרומת כל אחד ממשתתפי השיח נמדדת על פי הכללים של "עקרון שיתוף הפעולה": כלל הכמות, כלל האיכות, כלל היחס וכלל האופן. כאשר מופר אחד הכללים, מחפש השומע אחר משמעות סמויה בדברים של בן-שיחו.

- בורוכובסקי בר-אבא, אסתר. תשע"ד. "מה רציתי להגיד? פועלי תפיסה ואמירה בעברית הדבורה". בתוך: משה פלורנטין (עורך). **מחקרים בעברית החדשה ובמקורותיה**. ירושלים. 137–125.
- Bat-Zeev Shyldkrot, H. (à paraître). « Le verbe DIRE: entre figement et grammaticalisation ».
- Ducrot, O. 1980. *Dire et ne pas dire, principes de sémantique linguistique*, Paris: Herman. 62–67.
- Ducrot, O. 1984. *Le dire et le dit*, Paris: Les Edition de Minuit.
- Grice, H. P. 1957/1991. "Meaning". In: *Studies in the Way of Words*. Cambridge, Mass: Harvard University Press. 213–223.
- Petit, G., et Beacco J. C. 2004. « Le lexique ordinaire des noms du dire et les genres discursif ». *Langages* 154. 87–100.
- Sperber, D., and D. Wilson. 1995. *Post face. Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell. 2nd ed. 255–279.
- Sperber, D., and D. Wilson. 2004. "Relevance Theory". In: L. R. Horn, and G. Ward (eds.). *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell. 607–632.

לתיאור השיחות של המשא ומתן ההלכתי במשנה

המשא ומתן ההלכתי הוא סוג טקסט העומד במרכזה של ספרות התנאים, שהיא הלכתית באופייה. המשא ומתן ההלכתי כולל בתוכו שתי יחידות שיח: הצגת דעה הלכתית ושיחת משא ומתן הלכתי. שיחת המשא ומתן ההלכתי היא הידיינות בין בעלי דעות לגבי דעותיהם. בהרצאה יתואר מחקר על שיחות המשא ומתן ההלכתי במשנה, המבוסס על קורפוס של 190 שיחות. בתחילת ההרצאה תוגדר שיחת המשא ומתן ההלכתי כיחידת שיח, ויתוארו מצאי השיחות בקורפוס ומאפייניהן הבסיסיים, כולל שלושה סימני זיהוי המחזקים את ראיית השיחות כשיחות ממשיות שאכן התרחשו בפועל: תבניות הצגת הדעה המקדימות את דברי המידיינים (כגון 'אמר חכם' ו'אמרו לוי'), השימוש בפנייה כלפי הנמען בדברי המוען והשימוש בגופים הדקדוקיים (גוף מדבר או מדברים ביחס למוען או לנמען וגוף נוכח או נוכחים ביחס לנמען או לנמענים). אחר כך יוצגו חלק מן ההיבטים הנכללים בניתוח השיחות של המשא ומתן ההלכתי במחקר הקשורים בתחומים אלה: חקר השיח, הפרגמטיקה, ניתוח השיחה, הרטוריקה ואוצר המילים. למשל: בתחום חקר השיח – רצף השיח הקודם לשיחת המשא ומתן וסיום השיחה; בתחום הפרגמטיקה – פעולות הדיבור המבוצעות בשיחה; בתחום ניתוח השיחה – הצמדים השיחתיים בחילופי הדברים בשיחה והמהלכים הטיעוניים בה; בתחום הרטוריקה – טיעוני קל וחומר ומבנים שיש בהם חזרה המופיעים בשיחה; ובתחום אוצר המילים – ביטויים וצירופים המשמשים בשיחת המשא ומתן ההלכתי ועשויים ללמד על אופייה כלשון מדוברת. מבין ההיבטים של ניתוח השיחות יתוארו ויודגמו בקצרה שני נושאים: רצף השיח הקודם לשיחת המשא ומתן ההלכתי ופעולות הדיבור המבוצעות בשיחה.

רשימת מקורות

- כהנא, מנחם. תשס"ד. "עיונים בעיצובה של המחלוקת במשנה ובמגמותיה". **תרביץ** עג. 51–81.
- מאיר, עפרה. תשנ"ב. "משיבים או שואלים: להתפתחות הרטוריקה של המחלוקת בספרות חז"ל בארץ-ישראל (מאמר ראשון)". **דפים למחקר בספרות** 8. 159–186.
- Blum-Kulka, S., M. Blondheim, and G. Hacoheh. 2002. "Traditions of dispute: from negotiations of talmudic texts to the arena of political discourse in the media". *Journal of Pragmatics* 34. 1569–1594.

השאלות במסגרת משא ומתן בין חכמים במשנה

המעייין עיון קל במשנה מגלה שהיא משופעת בשאלות. על פי צורת השאלה ועל פי המידע שהשאלה מבקשת להשיג חילק סגל את השאלות שבמשנה לשני סוגים: 1. שאלות הן-לאו: המבקשות להתיר ספק בנוגע לעובדה הידועה לשואל. התשובות על שאלות מסוג זה הן הן או לאו, אסור או מותר; 2. שאלות הפרטים: שאלות הפותחות במילות שאלה, והמבקשות להשלים את ידיעת העניין על ידי תוספת של פרט שאינו ידוע לשואל.

נושא השאלות בכלל במשנה נידון באופן מינורי עד כה במחקר. המחקר הנוכחי הוא חלק ממחקר רחב שאני מבצעת בשנים האחרונות על השאלות במשנה.

אף על פי שהמשנה מציגה בעיקרה טקסט הלכתי אפודיקטי, יש בה לא מעט שיח המייצג משא ומתן בין חכמים שרובו הלכתי. במסגרת שיח זה יש פעמים רבות שזירה של שאלות שונות שמטרתן לקדם את השיח ואת הבירור ההלכתי.

למעשה השיח בין החכמים כולל את כל סוגי השאלות הקיימות במשנה:

1. שאלות תוכן / שאלות פתוחות;

2. שאלות סגורות;

3. שאלות רטוריות.

בהרצאה אציג את שלושת סוגי השאלות, את יחסן, את אפיוןן ואת מטרתן בשיח.

שאלות התוכן באות לברר פרט החסר לבן השיח ובעיקר הן מבררות עמדה ביחס לנושא הלכתי מסוים.

השאלות הסגורות הן השאלות הדומיננטיות ביותר במסגרת משא ומתן בין חכמים, ושלא כשאלות התוכן הן כמעט שאינן מופיעות מחוץ למשא ומתן. לרוב הן אינן פותחות במילת שאלה והן גם אינן נושאות תשובה ישירה [כן/לא, אסור/מותר]. השאלה מובנת מתוך מבנה המשפט, והתשובה מובנת מתוך המשכו של השיח.

גם השאלות הרטוריות דומיננטיות מאוד במסגרת המשא ומתן בין החכמים, אך אלו קיימות גם מחוץ לשיח זה, אם כי לא בתפוצה רבה. עניינן של השאלות הרטוריות הוא לקדם את השיח ההלכתי ולהצדיק את עמדת הדובר באמצעות שאלה המפריכה את דברי חברו או שאלה המצדיקה את עמדת הדובר. פעמים רבות על אף שמדובר בשאלה רטורית היא נושאת תשובה, שכן היא נשאלה כשאלה רטורית, אך בר הפלוגתא מראה בתשובתו שהדברים אינם מוכחים כפי שנדמה היה לשואל. עיון בשאלות במסגרת המשא ומתן בין חכמים מאפשר הצצה לעולם העשיר של השאלות במשנה.

רשימת מקורות

בורשטיין, רות. תשנ"ט. **דרכי השאלה והתשובה בעברית הכתובה בת ימינו: היבטים תחביריים,**

סמנטיים ופרגמטיים. עבודת דוקטור. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.

עבאדי, עדינה. תשמ"ח. **תחביר השיח של העברית החדשה.** ירושלים.

סגל, משה צבי. תרצ"ו. **דקדוק לשון המשנה.** תל-אביב.

הבעת הרגליות בפולנית

לפולנית אין צורת פועל ייעודית המציינת הרגליות, אך יש צורות ומבנים שונים אשר מביעים הרגליות באמצעים שונים. האמצעי הנפוץ ביותר הוא האספקט האימפרפקטיבי, אך מכיוון שמדובר באחד משימושו הרבים, הקריאה ה"הרגלית" של פועל אימפרפקטיבי מתאפשרת בעיקר בסביבה אדברביאלית המצביעה באופן מפורש על התרחשות רב פעמית לאורך זמן. אמצעי נוסף לציון הרגליות הוא Aktionsart הרגלי אך זה מקודד במספר קטן באופן יחסי של פעלים גזורים ספציפיים אשר לצדם קיימות צורות איפרפקטיביות אחרות, כגון pisywał "היה כותב" (לעומת pisał "כתב") או jadł "היה אוכל" (לעומת jadł "אכל"). שתי הצורות הן אימפרפקטיביות ושתיהן יכולות לציון הרגליות, אך הצורה הגזורה היא המאופיינת.

לאמצעים אלה אני מציעה להוסיף צורת פועל רפלקסיבית מיוחדת השונה מכל שאר הרפלקסיבים בשפה, צורה המכונה "אימפרסונלית". כמו הצורות ההרגליות האחרות היא מופיעה באספקט האימפרפקטיבי בלבד, אך נבדלת מהן גם מהבחינה הסינטגמטית וגם מהבחינה הפרדיגמטית. שלא כצורות הרגליות אחרות הצורה הרפלקסיבית מונעת את הופעת המבצע ואינה מבחינה בגוף/מספר. שלא כצורות רפלקסיביות בתפקידים אחרים, היא נבנית מפעלים יוצאים ועומדים כאחד. ההרגליות המובעת על ידי הצורה הרפלקסיבית מציינת פעולה המבוצעת בידי מספר רב של מבצעים אנושיים בלתי ספציפיים במהלך תקופה ארוכה, אך לא בהכרח פעולה קבוצתית; הפעולה יכולה להתבצע בידי יחידים בהזדמנויות שונות.

רשימת מקורות

- Bogusławski, A. 1984. "Polskie nieidentyfikacyjne wyrażenia osobowo-referencjalne". *Polonika X*. 57–59.
- Krzek, M. 2010. "Some Aspects of Impersonal Constructions in Polish". *Newcastle Working Papers in Linguistics* 16. 66–87.
- Bertinetto, P. M., and A. Lenci. 2012. "Habituality, Pluractionality and Imperfectivity". In: R. I. Binnik (ed.). *The Oxford Handbook of Tense and Aspect*. Oxford University Press.

צירופים ביחסה עקיפה להבעה פרדיקטיבית מודאלית

חוקרים הציעו לראות בצירופים כדוגמת "אשרי האיש", "אשריך" צירופים המביעים פרדיקציה. זאת, קרוב לוודאי, בעקבות ברוקלמן (Brockelmann, 1913) שהציע לראות בכינוי קניין אחדים הדבוקים לשם עצם בשפות שמיות תפקיד של נושא ולא של לוואי. הכוונה למשפטים, כגון "יִדְיָהִם וְלֹא יִמְיָשׁוּן וְגַלְיָהִם וְלֹא יִהְלְכוּ" (תהלים קטו, 7) (= "ידיים [יש] להם... רגליים [יש] להם").

החוקרים חלוקים באשר לאופן ניתוחם התחבירי של צירופי "אשרי": כמשפט חד-איברי (למשל, רבין, תשל"א) או כמשפט דו-איברי (למשל, ליונשטם, תשל"ד; קוגוט, תשנ"ג). לדעת ליונשטם (שם) וקוגוט (שם), "אשרי" הוא בתפקיד נושא ואילו הכינוי הדבוק הוא הנשוא. לעומתם, אזר (תשנ"ה), הכולל גם הוא את "אשריך" במשפטים הדו-איבריים, מנתח את "אשרי" בתור נושא ואת הכינוי הדבוק בתור נושא. כוזר (תש"ס) מעלה דעה שלישית. לדעתו, הכינוי הדבוק ב"אשריך" ושם העצם הסומך ב"אשרי האיש" אינם יכולים להיות בתפקיד נושא, ולכן הם מושאים לנשוא חסר נושא, כמו במשפטי חג"ם מודאליים (כגון "טוב לך").

בהרצאה זו אעמוד על מבנים פרדיקטיביים שבהם ה"סובייקט" מתבטא ביחסה עקיפה והם מביעים מודאליות. אצביע על הבעייתיות שבסיווג חלק מן הצירופים כמשפט חד-איברי או דו-איברי ואתמקד במיוחד בצירופים מסוג "אשרי האיש" ו"חי נפשך". צירופים אלה שייכים לסקאלה רחבה של ביטויים מודאליים המביעים קריאה, התפעלות, איחול, שמחה, צער, שבועה וכד', כגון "אוי", "וי", "אהה", "חלילה (ל)!".

צירופים מסוג "אשרי האיש" ו"חי נפשך" הם צירופים פרדיקטיביים, אשר בהם הקשר הנקסאלי מתבטא באמצעות ביטוי המייצג את הפרדיקט באיבר הראשון, ובאיבר השני מצוי הביטוי המייצג את הסובייקט ("הנושא") בצורת כינוי קניין ("אשריך", "חיידך") או בצורת נסמך ("אשרי האיש", "חי נפשי"). בכך הם דומים למבנים דומים בעברית ובשפות אחרות, כמו לדוגמה, המשפטים הלא פועליים בסורית, שגולדנברג (Goldenberg, 1983) מכנה אותם "קומפלקס נקסאלי מינימאלי". בהם אפשר למצוא צירופים להבעת נקסוס קיומי או אוגדי, המכילים את "אית" ו"לית" בעמדה הראשונה ואחריהן כינוי קניין המייצג את הנושא ("איתוהי", "ליתוהי"). אלה באים לצד מבנים אלטרנטיביים אשר הכינוי המביע את הנושא מתבטא בהם בצורת כינוי גוף אנקליטי ("אית אנתון", "לית אינון"). דומים להם ביטויים מודאליים, כגון טובוהי (+ ל...) (= [lucky is he...]), חבלוהי (+ ל...), חבליך [= (Goldenberg, 1983, 97–140) [woe to you...].

הביטוי "אשרי האיש" הוא דו-איברי, לדעתי, ואילו הביטוי "חי נפשי" הוא ביטוי שהנקסוס שבו התאבן והפך לביטוי אידיומטי של שבועה, ולפיכך אפשר להגדירו כחד-איברי, בדומה ל"בחי" ודומיו. למעשה, כל הביטויים הללו נמצאים בדרגה זו או אחרת של אידיומטיות.

בין שנגדירים כדו-איבריים או כחד-איבריים, בכל הביטויים המודאליים סדר המילים הוא החשוב: הפרדיקט מוצב בראש המשפט ועליו נשענת ההבעה התחבירית, הסמנטית-פרגמטית והאינטונציה החזקה, המביעה כל זאת. עם זאת, כל הביטויים בסקאלה אמוטיבית זו אינם עצמאיים. הם מהווים פתיחה להבעת התוכן האמוטיבי והפירוט והדיוק בפרטים. אלה באים לידי ביטוי בדרך כלל באמצעות פסוקיות, לדוגמה: "חִי ה' וְחִי נַפְשָׁךְ אִם אֶעֱזָבְךָ" (מלכים ב ב, 2); "אֲשֶׁרִי נְשׁוּי-פֶשַׁע כְּסוּי חַטָּאָה" (תהלים לב, 2); "חֲלִילָה לָךְ מַעֲשֵׂת פְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צַדִּיק עִם-רָשָׁע וְהָיָה כְּצַדִּיק כְּרָשָׁע" (בראשית יח, 25) (רישביץ, 2007, 133–151).

רשימת מקורות

אזר, משה. תשנ"ה. **תחביר לשון המשנה**. ירושלים וחיפה: האקדמיה ללשון העברית והוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה.

כוזר, רון. תש"ס. "אשרי המאמין" ותבניות דומות בעברית על רבדיה'. **בלשנות עברית** 46. 55–67. ליונסטם, שמואל אפרים. תשל"ד. "הכינוי הדבוק של השם כנשוא בעברית ובאוגריתית". **לשונונו** לח. 149–150.

קוגוט, שמחה. תשנ"ג. "שימושים חליפיים בכינויים פרודים ובכינויים חבורים להבעת קניין בעברית המקראית". **עיוני מקרא ופרשנות** ג. 401–411.

רבין, חיים. תשל"א. **תחביר לשון המקרא**. ערך לפי הרצאות ש' שקולניקוב. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים.

רישביץ, עליזה. 2007. **צירופי סמיכות במקרא ומבניהם הפריפרסטיים: עיונים מורפויסינקטיים וסמנטיים**. עבודת דוקטור. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.

Brockelmann, C. 1913. *Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen*. II. Berlin: Reuther und Reichard.

Goldenberg, G. 1983. "On Syriac Sentence Structure". In: M. Sokoloff (ed.). *Arameans, Aramaic and the Aramaic Literary Tradition*. Ramat-Gan: Bar-Ilan University Press. 97–140 [= G. Goldenberg. 1998. *Studies in Semitic Linguistics. Selected Writings*. Jerusalem: The Magnes Press, The Hebrew University. 525–568].

מה מניע ומה מונע? אילוצים בהתגוננות מורפולוגית

הרצאה זו תבחן את הגורמים המשחקים תפקיד בהתגוננות מורפולוגית, דהיינו קיום שתי צורות בעלות משמעות זהה או כמעט זהה, הקשורות זו לזו צורנית. טענתי היא כי השקיפות הצורנית, הקטגוריאלית והסמנטית משחקות תפקיד חשוב בהיווצרות כפילות צורנית וכן במניעתה. בהרצאה אתמקד בהתגוננות של שמות תואר במשקל קטלן ותארים אחרים המסתיימים ב- X . תארים אלה נוטים לעבור התגוננות שבה לתואר הקיים נוספת הסופית X . דייקן, למשל, נוצק במשקל קטלן, והוספת X יוצרת את הצורה דייקני המשמשת במשמעות זהה.

א. אני אדם דייקן, שונאת לאחר ולא אוהבת שמאחרים לי.

(https://www.facebook.com/simatasty/posts/210158839179841?stream_ref=10)

ב. אני בן אדם דייקני, אני שונאת איחורים.

(israblog.nana10.co.il/blogread.asp?blog=643555&blogcode=11725262)

המחקר מבוסס על חיפוש דוגמאות במרשתת, אשר הניב צמדים נוספים רבים כגון עקשן-עקשני, ביישן-ביישני, שתלטן-שתלטני, תוגדן-בוגדני. שתי הצורות משמשות בהקשרים סמנטיים ותחביריים דומים מאוד ולעתים זהים. קיומם של צמדים אלה מעלה שתי שאלות. ראשית, מדוע נוצרת אותה כפילות? שנית, האם כפילות זו נוצרת באופן גורף ללא כל אילוצים המווסתים אותה? התגוננות מורפולוגית נובעת בין היתר מן השאיפה לשקיפות מורפו-קטגוריאלית, כלומר המנגנון המורפולוגי יוצר הבחנה צורנית בין קטגוריות לקסיקליות. מדובר במגמה ולא באילוץ גורף שכן יש מקרים רבים של רב-קטגוריאליות בשפה (Berman בדפוס, ומחקרים רבים הנזכרים שם). במקרה שלפנינו, הסופית X אופיינית מאוד לשמות תואר ואינה אופיינית לתצורת שמות עצם (רביד ושלזינגר 1987, שורצולד 1999, מוצניק 2000, Bolozky 1999). הוספתה לשמות תואר קיימים יוצרת מובחנות קטגוריאלית בין השניים. לראיה, שמות עצם במשקל קטלן (שחקן, שחיין) או עם הסופית X (רקן), אינם עוברים התגוננות (*שחקני, *שחיני, *רקני). היווצרות הצורות הכפולות של שמות התואר משרתות מגמה של חלוקה והבחנה צורנית בין שתי קטגוריות. שמות העצם נותרים בצורתם המקורית ושמות התואר מקבלים סופית X אשר אופיינית לקטגוריה זו.

מעבר להבחנה הקטגוריאלית, יש הבחנה סמנטית בין שמות התואר. השימוש בצורות נטולות מוספית מוגבל למקרים שמדובר בהם בגורם אנושי, ובמקרה זה יש כפילות. שם העצם אדם, למשל, יכול לקבל הן את התואר גזען והן את גזעני. לעומת זאת, כאשר אין מדובר בבני אדם, ניתן להשתמש בצורות עם מוספית בלבד, למשל מאמר גזעני אך לא *מאמר גזען. הוספת הסופית X יוצרת הבחנה סמנטית חלקית בין תארים שאינם מציינים בני אדם ומוגבלים לצורה אחת, לבין שמות תואר המציינים בני אדם ויכולים להיווצר בשתי צורות. הבחנה זו נתמכת על ידי מקרים רבים שבהם התכונה +/- אנושי משחקת תפקיד חשוב בדקדוק.

המחקר מצביע על מגמה ליצור הבחנה צורנית ברורה יותר בין קטגוריות לקסיקליות שונות, לצד יצירת הבחנה סמנטית בין אנושי ללא אנושי. בהרצאה אשווה מקרה זה למקרים נוספים של התגוננות, ואדון בגורמים המניעים את היווצרותה מצד אחד ומגבילים אותה מצד אחר.

רשימת מקורות

- מוצ'ניק, מלכה. 2000. "דרכי תצורתם של שמות תואר בלשון הסלנג". בתוך: אורה (רודריג) שורצולד, שושנה בלום-קולקה ועלית אולשטיין (עורכות). **ספר רפאל ניר: מחקרים בבלשנות, בתקשורת ובהוראת לשון**. ירושלים: כרמל. 377–389.
- רביד, דורית, ויצחק שלזינגר. 1987. "על מיונם ועל דרכי תצורתם של שמות תואר בסופית -י בעברית החדשה". **בלשנות עברית** 25. 59–70.
- שורצולד, אורה. 1999. "על יצירת שמות תואר ועל תהליכי גזירה ונטייה". **חלקת לשון** 27. 9–19.
- Berman, R. A. (in press). "Word Class Distinctiveness versus Polycategoriality in Modern Hebrew: Typological and Psycholinguistic Perspectives". In: V. Vapnarsky, and E. Veneziano (eds.). *Lexical Polycategoriality: Cross-Linguistic, Cross-Theoretical and Language Acquisition Approaches*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bolozky, S. 1999. *Measuring Productivity in Word Formation: The Case of Israeli Hebrew*. Leiden: Brill.

הזמנים היחסיים בעברית בת זמננו: הפוסטריוור והאנטריוור

מקובל לראות במערכת הפועל בעברית מערכת המביעה זמן מוחלט (Bhat 1999). עיון מעמיק יותר מגלה כי בעברית יש גם מערכת **זמנים יחסיים** הכוללת את **האנטריוור** וה**פוסטריוור**. האנטריוור הוא זמן יחסי המקודד **תיחום עליון** של זמן ההתרחשות. הפוסטריוור מקודד **תיחום תחתון** של זמן ההתרחשות (Bybee 1994). בהרצאתי אתמקד ב**פוסטריוור**.

פוסטריוור העבר

פוסטריוור העבר מציין אירוע בזמן מוחלט עבר המאוחר לנקודת ייחוס בזמן עבר, כלומר זה **עתידי לעבר**:

1. בבסיס הטירונות שבו שירתי כמפקד, כל פעם שבא מחזור חדש של חיילים, הם עוברים שבוע של מעין טרום טירונות עם מפקדים שלא בהכרח יהיו המפקדים שלהם בהמשך, לפני **שיחלקו** אותם לגדודים שאליהם **יצורפו** בעתיד. (ריאיון עם שי אזולאי, המחזאי שכתב את "המחלקה", פוסט 14.12.14)

2. מרשי [החשוד ברצח] חיכה עם הנרצח עד שאמבולנס **יגיע**. (עו"ד ארי שמאי בראיון לחדשות ערוץ 2, יוני 2012)

יגיע ב-(2) מביע עבר מוחלט (הגעת האמבולנס קדמה לריאיון), אך מכיוון שהגעת האמבולנס מאוחרת לנקודת הייחוס המגולמת בפועל **חיכה**, **יגיע** מסומן בצורת העתיד (היחסי). בהצרנה לפי Reichenbach (1947), פוסטריוור העבר מיוצג כאירוע E המאוחר לנקודת הייחוס S.R. מציין תמיד את זמן האמירה, כלומר הווה:

<—S——E——R——
R הזמן שבו החשוד חיכה לאמבולנס
E זמן הגעת האמבולנס

פוסטריוור העתיד

ב**פוסטריוור העתיד** R ו-E מאוחרים ל-S. זה **עתידי לעתיד**:
3. האח הגדול יודיע לנו מחר מי **יעזוב** את הבית.

<—E——R——S——
R הזמן שבו האח הגדול יודיע את דברו
E הזמן שבו דייר יעזוב את הבית

אנטריוור העתיד

לעומת זאת, השימוש בצורת **פעל** בפסוקית המשועבדת יכול להביע אנטריוור עתידי (עבר לעתיד) או עבר מוחלט:

4. האח הגדול יודיע לנו מחר אם **עברנו** את המשימה.

עברנו מביע אירוע עתידי הקודם לשיחה עם האח הגדול או אירוע שקדם לזמן האמירה:

אנטריוור עתידי (עבר לעתיד)

<—R——E——S——

R הזמן שבו האח הגדול יאמר את דברו

E הזמן שבו המשימה תסתיים

עבר מוחלט

<—R——S——E——

R הזמן שבו האח הגדול יאמר את דברו

E הזמן שבו המשימה הסתיימה

חשיבות הזמן היחסי

להערכת מבעים כגון 4, שבהם **פעל** מביע עבר יחסי שהוא עתיד מוחלט, הם ה"חוליה החסרה" שממנה התפתחו צורות פעל לא ליטרלי עצמאיות (לא משועבדות) כגון הרזולטטיב (5), הציווי הצבאי (6) והקוהורטטיב החדש (7):

5. המחיר אצלנו: 900. חסכת 300. (אתר סלקום, יולי 2013).

6. שלושים שניות הקפתם את העץ והייתם פה אחרי הקשב!

7. היינו? (פרסומות של נטויז'ן, ינואר 2012)

רשימת מקורות

Bhat, D. N. S. 1999. *The Prominence of Tense, Aspect and Mood*. Amsterdam: John Benjamins.

Bybee, J. R. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago: University of Chicago Press.

Reichenbach, H. 1947. *Elements of Symbolic Logic*. New York: Free Press.

דברי פתיחה למושב "לשון השירה"

המושב מציע חקירות בלשוניות בלשון הפואטית. שתי ההרצאות הראשונות יתמקדו בשירת אלתרמן ובשתי שאלות תאורטיות: היגיון ולכידות. את התשובות על השאלות הללו מספק הניתוח הלשוני. מיכל שמשי שואלת "מה לשיר הלירי הרגשי ולמבעי היגיון?" ומציגה דפוסי הגיון וטיעון ביכוכבים בחוץ' באמצעות ניתוח לשוני של פועלי אמירה, מבעי סיבה, ושל אמצעי קביעה הדגשה והצבעה. דפנה פלג תדגים את שאלת הלכידות בשיר אחד של אלתרמן 'יום פתאומי' באמצעות התחביר, המילון, המטפוריקה, השדות הסמנטיים ודפוסי ההיגיון שבשיר. לניתוח הזה יש השלכה על המבנה האדריכלי של כל הקובץ 'כוכבים בחוץ'. יחתום את המושב יפעל ביסטרי שיציג את הייחוד הסמנטי של משורר צעיר ועולה – יעקב ביטון. הוא ידגים את המקוריות במטפוריקה באינטרטקסטואליות ובעירוב הנועז של שדות סמנטיים בספרו "מחברות התבוסה" שיצא לאור בשנת 2013. אלה ואחרים הם מאפיינים סמנטיים של קולו הייחודי המקדים על תיוגו כחבר בזרם או קבוצה מסוימת כגון 'משוררים מזרחיים'. ההרצאה מתבססת על תאוריות סמנטיות של ניתוח לשון השירה ועם שאר ההרצאות במושב הן נענות לקריאה המפורסמת של רומן יקובסון לחזק את הזיקה בין הבלשנות לפואטיקה. הן מראות כיצד שתי הדיסציפלינות יוצאות נשכרות מן החיבור הזה.

דפוסי היגיון וטיעון בשירי "כוכבים בחוץ"

בעשורים שמאז הופעת "כוכבים בחוץ" מנסים חוקרי ספרות ולשון להתמודד עם לשונו הפואטית המורכבת של אלתרמן בקובץ זה. על מורכבות לשונו אין עוררין בקרב המבקרים: ערפלי (תשס"ה) מכנה אותה "מפגן מרהיב של לשון שירה מקורית ושל פואטיקה ייחודית"; סוברן (תשס"ג) מציעה שיטות להתמודדות עם "הסבך המילולי של השורה האלתרמנית"; שמיר (2013) טוענת כי "כל מילה ומילה כשלעצמה ברורה ומובנת בהחלט, אך בהצטרפן זו לזו מתקבלת אמירה שאינה פשוטה ונהירה כל עיקר". לפי מירון (תשמ"א), עיון בקובץ השירים מעיד על "הרוח האדריכלית האחת החיה בכל מעשי המשורר". נשאלת השאלה מה בשירת "כוכבים בחוץ" מעורר בקוראים את התחושה האינטואיטיבית החזקה שמדובר בשירה מורכבת, לא נהירה, חידתית; מהם המנגנונים הלשוניים הפועלים בשירה אשר יוצרים תחושה ברורה כל כך של "הבנה מדומה". כמה מן המנגנונים הללו – דפוסים של היגיון וטיעון – יוצגו בהרצאה ויודגמו בשירי "כוכבים בחוץ". הצגת הדפוסים מסייעת באפיון הפואטיקה של המשורר ומצביעה על אפשרויות יצירתיות הגלומות בלשון השירית בכלים העומדים לרשותם של הבלשן ושל פרשן השירה.

בהרצאה יוצגו שלושה דפוסים עיקריים: **תבניות היגיון, סמני "ידע משותף" ושימוש תחבירי ייחודי בפעלים. תבניות ההיגיון** ממחישות את דרכו הכמעט "מתמטית" של המשורר בגיבוש טיעונים של שוויון, תנאי, סיבתיות, שלילה וחיוב, הנחות ומסקנות. **סמני "הידע המשותף"** הם כלים מבניים וסמנטיים (סמני שיח, שדות סמנטיים) המשמשים את המשורר "לשכנע" את הקורא כי הדברים זה מכבר ידועים וברורים לו. בתחום הפעלים (ובפרט בפועלי תפיסה מנטלית ואמירה) נראה כיצד אלתרמן "משחק" עם התחביר התקני "הצפוי" ובכך יוצר תחושת דריכות אצל הקורא. חשיפת המנגנונים הללו מציגה כלי בלשני ופואטי להתבוננות ביצירתיות הלשונית, מציעה מבט חדש על שירת "כוכבים בחוץ", ומעשירה את כלי פרשנות השירה.

רשימת מקורות

אלתרמן, נתן. 1999. **שירים שמכבר**. מהדורה מתוקנת בעריכת עוזי שביט. הוצאת הקיבוץ המאוחד.

מירון, דן. תשמ"א. "מבנה ובינה בקובצי השירה של נתן אלתרמן". בתוך: **מפרט אל עיקר: מבנה, ז'אנר והגות בשירתו של נתן אלתרמן**. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספריית פועלים. 17–42. סוברן, תמר. תשס"ג. "בלשנות ופואטיקה, חוקיות ויצירתיות – עיון בשיר 'הם לבדם' של נתן אלתרמן". בתוך: **למ"ד לאיל"ש – קובץ מחקרים במלאות שלושים שנה לאגודה הישראלית לבלשנות שימושית**. 207–224.

ערפלי, בעז. תשס"ה. "בין 'כוכבים בחוץ' ל'שמחת עניים'". בתוך: **חדוות ההשוואה – תמורות בשירה העברית המודרנית**. 229–295.

שמיר, זיוה. 2013. "נר בחלון ופנסים אדומי זקן – אותו הזמן בשירי 'כוכבים בחוץ'". בתוך: **רוצי, נוצה – יצירת אלתרמן בעקבות אירועי הזמן**.

מנגנוני פענוח לחשיפת רובדי משמעות בשיר

שירתו של אלתרמן מציבה אתגר פענוח לא פשוט. לשונו עשירה ופיגורטיבית ואנשי ספרות רבים ניסו להתמודד עם האתגר שהיא מציבה. המחקר הנוכחי הוא מחקר **בסמנטיקה פואטית** – ענף בלשני החוקר את לשון השירה בכלים סמנטיים (רותם, תשע"ג). מחקרי יוצא בעקבות תפיסתו של מירון בפרק "מבנה ובינה בקובצי השירה של נתן אלתרמן" (מירון, תשמ"א). הוא הבחין שהחלוקה של ספר השירים "כוכבים בחוץ" שיצא לאור בשנת 1938 לארבע חטיבות אינה מקרית, ושהמשורר חילק את שירי הספר על פי עיקרון תמטי נושאי "כאדריכל החוזה את מראה הבניין ומתקין לבנים להקמתו (...). בחינת סוף מעשה במחשבה תחילה." (שם, 40). בהרצאתי אבקש להראות כיצד ארבעת הנושאים המיוצגים בכל אחת מחטיבות הספר, משתקפים בשיר "יום פתאומי" שבקובץ. אטען שהשיר הוא מעין מראה של תבנית הספר כולו, ואעשה זאת בכלים הבלשניים שלהלן: **מילים וצירופים, מילונו של המשורר** – בחינה של מגוון הפירושים ושל משמעות המילים בהקשר השירי; **תחביר** – הצגת מבנה הבתים, מבנה משפטים, מבנה השורות, הפיסוק ועוד; **שדות סמנטיים** – זיהוי השדות הסמנטיים בשיר ירחיב את משמעות מילות השיר ויזהה את קווי השתי של המארג השירי; **מטפוריקה ואמצעים פיגורטיביים** – המטפוריקה של אלתרמן היא יצירתית וחדשנית, הדיון בה בכלים סמנטיים מבליט את מנגנוני הפענוח הנדרשים להבנתה; **אלוזיות** – מציגות את מישורי ההשקה אל עולמות שמחוץ למסגרת השיר ומעשירות את משמעותו; **מבעים דאיקטיים**: כינויי גוף, מילות זמן ומקום מציעים אף הם עוגני פענוח; **טיעון לוגי** – בחינה של מבנים לוגיים אמתיים או מדומים מציעה בסיס למבנה קוהרנטי של הרעיון, אולם בה בעת, במקרים מסוימים המבנה הלוגי מתגלה כמסווה לתוהו ובוהו מכיוון ויוצר מתח בין הלוגי לפואטי.

רשימת מקורות

אלתרמן, נתן. תשנ"ה (תרצ"ח). **כוכבים בחוץ**. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

מירון, דן. תשמ"א. "מבנה ובינה בקובצי השירה של נתן אלתרמן". בתוך: **מפרט אל עיקר: מבנה, ז'אנר והגות בשירתו של נתן אלתרמן**. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספריית פועלים. 17–42.

סוברן, תמר. תשנ"ד. **שדות סמנטיים: עיון בלשני-פילוסופי בקשרי משמעות**. ירושלים: מאגנס.

–. תשס"ו. **שפה ומשמעות**. חיפה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה.

רותם, עוזי. תשע"ג. "נימה נעלמה: שדות סמנטיים ומסגרות תוכן ככלי פרשני בשירת ביאליק". **בלשנות עברית** 67. 11–35.

אינטרסוטואליות, מטפוריקה ומבנים סמנטיים בשירת יעקב ביטון

סוגיית ייחודה של הלשון הפואטית של משורר היא סוגיה נכבדה. מה יש בלשונו של משורר שמשייך אותו לתקופה, לקבוצה, לזרם, לאידאולוגיה – או שמפקיע אותו מכל אלה? מהו קולו הייחודי? בהרצאתי אבקש להביא מדדים בלשניים אחדים, סמנטיים בעיקרם, שיצביעו על קווי הייחוד של לשונו של משורר צעיר אחד. בחרתי לדון בלשונו הפואטית של יעקב ביטון בספריו "אינה דָּדָה" (2007) ו"מחברות התבוסה" (2013). המבקר אלי הירש (2008) זיהה בשירתו "מפגש לא מובן מאליו בין שתי מסורות: מסורת השירה הישראלית-מזרחית [...] ומסורת שירת החולשה, הביזוי העצמי והזעם חסר האונים". הלית ישורון ביטאה את ההפתעה שלשונו של ביטון גורמת לקורא את שיריו: היא סברה שמאפייני הייחוד של ביטון נעוצים בחושפנות המאיימת, באינטימיות החריגה, במרחבים החדשים שבין הפנים לחוץ, במתיחת הזמן שבין ההיוולדות לזיקנה ובעירוב הלשוני הרדיקלי, השוזר שפת דיבור בוטה בתווך של הדים מן המקרא. אמנם, יש בשירת ביטון מבעים ונושאים העשויים לקשור אותה לשירה המזרחית (אופנהיימר, 2012; עלון, 2011, 2014), אולם ביטון, כמי שאינו נמנה למשל על קבוצת "ערס-פואטיקה", וכמי ששירתו עוסקת בהיבטים רבים נוספים באופן עמוק, אינו מסווג בנקל לסוגה זו. בספרו השני שזכה לשבחי הביקורת "מחברות התבוסה" (2013) התחדדה תחושת הייחוד הלשוני ונוספו לה ממדים מורכבים וחידיתיים במידה רבה. הנה דוגמה לשילוב מפתיע של שדות סמנטיים ולמחסרים סמנטיים: בגב הספר מופיע השיר "משפחה", שיר בן שלוש שורות קצרות שמותיר רושם של שיר "הייקו", אף כי תכניו ישראליים ויהודיים: "חִלְמְתִי אֶת מְשֻׁפְחָתִי / כָּלֵם אָמְרוּ תִּפְלָה" (9). לְיֵלָה כָּבֵד". באופן דומה, פותח את הספר צמד שירים קצרים בני שתי שורות כל אחד: "בְּבִקְרָה בְּבִקְרָה בְּהִטְבִּי אֶת הַנְּרוֹת / כְּאֲשֶׁר הַמְּזַבֵּחַ נוֹסֵד עָלָי" (8); "חִלְמְתִי אֶת מְשֻׁפְחָתִי / כָּלֵם אָמְרוּ תִּפְלָה" (9). היצירתיות הלשונית של ביטון באה לבטוי בצירופים שמנניים מטפוריים מפתיעים ובעירוב של שדות סמנטיים רחוקים כבצירופים הבאים: "בְּלִילָה נְעוֹר הָעֵשׂ הַכָּחַל / כָּל גּוֹפֵי מַיִץ כְּתִנָּה" (12); "דְּמִנּוּ שׁוֹשְׁבֵינִי שֶׁל תְּהוּ" (17). בחיפוש אחרי קווי ייחוד לשוניים אני מסתמך על **תאוריית העירובים** (Blends) של טרנר ופוקוניה (2002), **תאוריית המטפורה** של לייקוף וגיונסון (1980, 1999), **תאוריית הפיוס והעלייה במדרגות ההפשטה** של סוברן (1993); וכן **תאוריות של אינטרסוטואליות** של קריסטבה, בן פורת ואחרים (גלוזמן ולובין, 2012; ריפטר, 1984; שוקרון-גור, 2003). בעזרת כל אלה אני מבקש להצביע על קווי הייחוד המאפיינים את לשונו הפואטית של יעקב ביטון ומציבים אותו כבעל קול ייחודי בין המשוררים הצעירים בני זמננו.

רשימת מקורות

ביטון, יעקב. 2007. **אינה דדה: משירי האם הגדולה**. ירושלים: כתר.
 –. 2013. **מחברות התבוסה**. תל-אביב: הליקון.

אופנהיימר, יוחאי. 2012. **מה זה להיות אותנטי: שירה מזרחית בישראל**. תל-אביב: רסלינג.
 בן פורת, זיוה. 1978. "הקורא, הטקסט והרמיזה הספרותית: אספקטים אחדים במימוש רמיזות ספרותיות". **הספרות** 26. 1–25.

- גלוזמן, מיכאל, ואורלי לובין (עורכים). 2012. **אינטרטקסטואליות בספרות ובתרבות: ספר היובל לזיוה בן-פורת**. רעננה: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- ישורון, הלית. 2007. כיתוב על גב הספר **אינה דדה: משירי האם הגדולה**. ירושלים: כתר.
- עלון, קציעה. 2011. **אפשרות שלישית לשירה: עיונים בפואטיקה מזרחית**. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- . 2014. **שושנת המרי השחורה: קריאות בשירה מזרחית**. תל-אביב: משרד הביטחון.
- שוקרון-נגר, פנינה. 2003. **אינטרטקסטואליות בתעמולת הבחירות בטלוויזיה במאי 1999: אפיונים לשוניים ופונקציות רטוריות**. עבודת דוקטור. באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- . תשע"ד. "תרומתם של מבנים תחביריים להבניית פרדוקסליות מסוג הפרת ציפיות". **לשונונו עו**. 201–221.
- Fauconnier, G., and M. Turner. 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Lakoff, G., and M. Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
- . 1999. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Rifaterre, M. 1984. "Intertextual representation: On mimesis as interpretive discourse." *Critical Inquiry* 11 (1). 141–162.
- Sovran, T. 1993. "Metaphor as Reconciliation". *Poetics Today* 14 (1). 25–48.

התגבשות מסורת אונומסטית במגזר היהודי במדינת ישראל על פי נתונים מן השנים 1948–2007

במהלך שנות הגלות עד סוף המאה ה-19, כשהחלה התנועה הציונית את פעילותה הפוליטית, נהגו קהילות ישראל לכנות את ילדיהם בעיקר בשמות מקראיים של הדמויות החשובות ביותר במיתולוגיה היהודית, כמו **אברהם ושרה**, **יצחק ורבקה**, **יעקב**, **לאה ורחל** (שטאל, 2005). מכיוון שעבור הבנות מילון השמות מקראיים היה מצומצם ביותר, פחות ממאה שמות (רוזן, תשמ"ב), השתמשו גם בשמות שנלקחו מהשפות המדוברות, כמו **חממה** (יונה) בערבית ו**ג'נטילה** בספרדית. מכיוון שלאורך השנים היהודים עברו מארץ לארץ ומקהילה לקהילה, השתנו גם השפות המקומיות שדיברו בהן ויחד אתן גם שמות הבנות. **אספרנצה** הספרדי הפך ל**שפרינצה** בידיש, **ברניקה** היווני התגלגל ל**לורניקה** הלטיני בשל דמיון צלילים והפך ל**ברנה** בידיש (גומפרץ, תשט"ז).

מחקר זה בדק נתוני שמות פרטיים של יילודים יהודיים במדינת ישראל בין השנים 1948 עד 2007 כפי שהופיעו בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הנתונים כללו 6000 תמניות של השמות השכיחים ביותר, חמישים שמות לשנה לבנים וחמישים לבנות. הבדיקה העלתה כי בשנים אלו התגבשה במדינת ישראל מסורת אונומסטית שחלקה התבססה על מסורת העבר וחלקה ככל הנראה פרי התגבשות חברתית במדינת ישראל.

עד שנות השישים היה האונומסטיקון הישראלי מבוסס על שמות פרטיים עבריים ששימשו בגלות ועל שמות בנות שתורגמו או סוגלו לעברית, כמו **ורד וורדית מורדה** בערבית, ו**זוהבה מגולדה** בידיש ו**אורו** בספרדית. בשנות השישים ניכר מעבר גורף של שתי רשימות השמות השכיחים, לבנות ולבנים, לאונומסטיקונים חדשים שרק בחלקם התבססו על האונומסטיקונים היהודיים המסורתיים (לנדמן, 2014).

בפרספקטיבה של זמן נראה כי מעבר לחילופי השמות שהזמן והאפנה גרמו, התגבשה מסורת אונומסטית ישראלית. באופן מפתיע, התגבשות זו תואמת את ההבדלים המגדריים של האונומסטיקה היהודית במהלך הגלות. כפי שבגלות האונומסטיקון של הבנים היה מוסדר וכמעט זהה בכל הקהילות, כך גם בישראל כמעט מ-1948 נראית תחילת ההתגבשות של אונומסטיקון ישראלי עבור הבנים, ולאחר שנות השישים יורדת תחלופת השמות ברשימת השמות השכיחים של הבנים באופן חד, וכ-33% מבין 135 תבניות שמות הבנים השכיחים שהו ברשימה בין שלושים לשישים שנה. כפי שבגלות שימשו מיעוט שמות נשים שהיה במקרא את הבנות, ויחד עם כל מעבר גיאוגרפי התחלף רובו של האונומסטיקון של הבנות, כך גם בישראל, רק כ-14.5% מ-187 תבניות שמות הבנות, פחות ממחצית מהאחוז היחסי של הבנים, שהו ברשימת השכיחים לאורך זמן.

את ההבדלים בין שמות הבנים לשמות הבנות מוכיחות הדוגמאות הבאות: 17 שמות מסורתיים נותרו ברשימת השכיחים של הבנים שישים שנה – **אברהם**, **יוסף**, **משה**, ועוד. שמונה שמות מסורתיים נותרו ברשימת הבנות – **שרה**, **מרים** ועוד. כ-14 שמות שחודשו מהמקרא מתקופת עליית הציונות שהו ברשימת השכיחים לאורך זמן – **אורי**, **דניאל**, **אסף** ועוד, נמצאו רק שמונה שמות בנות כאלו – **יעל**, **רות**, **נועה** ועוד.

בדיקה מדוקדקת של השמות ששהו בשתי הרשימות לאורך זמן העלתה גורמים פונולוגיים, מורפולוגיים, סמנטיים ופרגמטיים שקבעו את יציבותם של שמות מסוימים (לנדמן, 2014).

רשימת מקורות

גומפרץ, יחיאל גדליהו. תשט"ז. "קריאת שמות בישראל". **תרביץ** כה. 340–353, 452–463.
לנדמן, שלומית. 2014. **מהדסה להדס, מאליעזר לאלעזר – מאפיינים לשוניים ותרבותיים בשמות פרטיים של המגזר היהודי במדינת ישראל**. עבודת דוקטור. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.
רוזן, דב. תשמ"ב. **באהלי שם**. ירושלים: הוצאה עצמית של המחבר.
שטאל, אברהם. 2005. **מוצא השמות**. אור יהודה: דביר.